

DOI 10.51582/interconf.7-8.04.2021.027

Підгурська Валентина Юріївна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Голубовська Ірина Владиславівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

ШЛЯХИ ТВОРЕННЯ ГЕНДЕРНОТОЛЕРАНТНОЇ МОВИ

Анотація. Статтю присвячено проблемі стратегії фемінізації як одного з провідних факторів творення гендернотолерантної мови. Описано, що в новому правописі схвалено використання фемінітивів і представлено моделі їх творення. З'ясовано, що найпродуктивнішими є суфікси -к(а); -иц(я); -ниц(я); -ин(я). Наголошено на доцільності вживання жіночого та чоловічого родів або спільного роду замість загального чоловічого. У статті також розглянуті поняття гендер та толерантність у мовній комунікації.

Ключові слова. гендерна толерантність, статева нейтралізація, спільний рід, фемінітиви.

Стрімкі зміни які відбуваються у всіх сферах життя потребують відповідного реформування в мовній політиці сучасної літературної мови. Одним із викликів, що постав перед українською спільнотою, це формування толерантності у різних царинах взаємодії людей, у тому числі й в гендерних.

Відомий вітчизняний мовознавець Флорій Бацевич акцентує нашу увагу на тому, що толерантність виступає своєрідним мовним фільтром, який накладає певні обмеження на спілкування, поведінку, можливість негативного відношення один до одного. Відповідно, під мовною толерантністю розуміємо сукупність лінгвістичних засобів, що сприяють актуалізації принципу толерантності в мовленні [1, с. 4].

Гендер – поняття міждисциплінарне, що виникло у Великобританії, і з англійської мови gender перекладається як граматичний рід – чоловічий,

жіночий, середній. З часом це поняття почали використовувати на позначення соціостатевих характеристик статі з властивими їй особливостями способу життя, діянь, прагнень і задумів тощо. Гендер, або соціальна стать є істотною характеристикою особистості, що впродовж усього життя впливає на усвідомлення своєї ідентичності.

У науковій літературі гендер розглядається, як своєрідний результат соціалізації людини у суспільстві відповідно до її статевої належності" [2, с. 37]

Отже, усвідомивши сутність поняття "гендер", звернемося до словосполучення "гендерна толерантність", запропоноване Т. Мотуз як активна життєва позиція особистості, що проявляється у визнанні рівного правового й морального статусу представників обох статей, різноманіття проявів гендерної поведінки. Це приймаюче і розуміюче ставлення до представників своєї та протилежної статі, прийняття й визнання різних типів гендерної ідентичності, ідей гендерної рівноправності в соціумі [3, с 362].

За визначенням Чуєшкової О., гендернотолерантна мова – це мова вільна від сексизмів, андроцентризму й будь-яких інших дискримінаційних форм і смислів [6, с 123].

Низка науковців Зубатенко В., Малахова О., Малес Л, Марущенко О., Тараненко О., Чушкова О. зазначають, що шляхами творення гендернотолерантної мови є стратегії – фемінізації (вживання та творення фемінітивів), та статевої нейтралізації (одночасне використання паралельних форм жіночого й чоловічого роду, використанням збірних іменників, описових конструкцій).

В українській лінгвістиці до цієї проблеми зверталася такі дослідники, як Архангельська А, Бондаренко О., Брус М., Клименко Н., Остапенко Н., Пузиренко Я., Савицька Л., Семенюк С., Сидоренко Н., Скорик М., Слінчук В., Сукаленко Т., Таран Л., Тараненко О., Федурко М., Халімон О. та ін.

Хибним є твердження, що використання фемінітивів, щодо позначення професійної діяльності, є історично непритаманним українській мові. Насправді, фемінітиви є традиційними для української мови. Для прикладу,

перший церковнослов'янський-український словник "Лексис" (1596 р.) Лаврентія Зизанія вже містив фемінітиви. "Словарь української мови" за редакцією Бориса Грінченка (1907–1909 рр.) фіксує такі слова, як *дончиця, лікарка, комірниця*. А у російсько-українському словнику (1924–1932 рр.) за редакцією Агатангела Кримського [5] знаходимо слова *професорка, викладачка, державниця, владниця, виборниця, заступниця* та інші. Активно послуговуються фемінітивами Тарас Шевченко, Леся Українка, Павло Чубинський та інші.

Семенюк С. у дисертаційній роботі "Формування словотвірної системи іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові" розглядає, для творення професійних назв жіночого роду, 25 фемінітивних суфіксів української мови. Найпродуктивнішими поміж них є: **-к(а)**; **-иц(я)**; **-ниц(я)**; **-ин(я)** [4].

Серед професійних назв найпоширенішими й вільними від емоційно-експресивного забарвлення стали утворення із суфіксом **-к(а)**. Цей суфікс природно приєднуються до різних повних основ професійних назв чоловічого роду, зокрема іншомовного походження. За його допомогою утворюється більшість фемінітивів: *авторка, аптекарка, арфістка, депутатка, дизайнерка, діячка, журналістка, завідувачка, інструкторка, консультантка, мажоритаристка, нардепка, ораторка, парфумерка, портретистка, прем'єрка, редакторка, режисерка, рекламістка, скульпторка, співачка, тележурналістка, фельдшерка, фермерка* та ін.

Стилістично нейтральні форми з суфіксом **-к(а)** витісняють з обігу форми жіночого роду з суфіксом **-ш(а)**, які мають розмовний відтінок, наприклад: *директорша – директорка, рестораторша – рестораторка* тощо.

Наступним за продуктивністю є суфікс **-иц(я)** та його похідний **-ниц(я)**. Такі суфікси зазвичай приєднуються до чоловічої основи на **-(н)ик, -ець**: *авантюриця, виконавиця, відмінниця, засновниця, натхненниця, очільниця, піарниця, підприємниця, речниця, урядовиця, чиновниця* та ін.

Суфікс **-ин(я)** додається до основ на приголосний, які раніше вважались непродуктивними *виборчиня, видавчиня, кінознавчиня, майстриня, плавчиня,*

продавчиня, творчиня, шефиня та ін. Також цей суфікс вважається продуктивним для творення фемінітивів у сфері наукової діяльності, наприклад: *драматургиня, мисткиня, психологиня, фахівчиня, філологиня, філософиня, членкиня* та ін.

Іншомовні суфікси **-ес(а)**, **-ис(а)** також беруть участь у творенні професійних назв жіночого роду *агентеса, адвокатеса, критикеса, редактриса* та ін. Проте останнім часом спостерігається тенденція витіснення цих суфіксів більш продуктивним суфіксом **-к(а)**, наприклад: *директриса – директорка, поетеса – поетка* тощо.

Саме суфікси **к-**, **-иц(я)**, **-ин(я)**, **-ес-** подано як продуктивні для творення фемінітивів у новій редакції Українського правопису, схваленого Кабінетом Міністрів 22 травня 2019 року.

Зростання кількості новотворів на позначення осіб жіночої статі в українській мові є природним й гармонійним. Це демонструє збільшення громадської, фахової та творчої активності жінок.

Маємо надію, що в наступному виданні Державного класифікатора професій України (нараховує близько 7 тисяч професій, з них лише 38 у формі жіночого роду), буде враховано новотвори на позначення жіночої статі відповідно Українському правопису.

Стратегія статевої нейтралізації передбачає вживання збірних іменників та описових конструкцій на позначення множини осіб, серед яких є жінки й чоловіки, або коли статева приналежність множини осіб невідома чи на цьому не акцентується увага. Наприклад: *колеги та колежанки, філологи та філологині; студентство (замість студенти); професура; освітянська спільнота та ін.* Такий прийом потребує ширшого словникового запасу, втім сприятиме творенню гендернотолерантної мови як підсистеми української мови.

Також, потрібно враховувати і суто прагматичну мету вживання фемінітивів: вони дають можливість сповна розкрити думку, передати її точніше, тобто назвати речі своїми іменами. Використання фемінітивів яскраво демонструє, що в сучасному українському суспільстві жінка діяльна та затребувана в усіх сферах.

Висвітлені стратегії відповідають тенденціям фахової мови, у якій професійні найменування осіб жіночого роду поступово укорінюються як стилістично нейтральні.

Лінгвокультурологічний аспект толерантності враховує також такі фактори, як культурні та поведінкові стереотипи, соціальний статус та ситуація спілкування.

Комітет міністрів Ради Європи зазначає, що висловлювання, котрі поширюють, розпалюють, підтримують або виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм та інші форми ненависті, викликані нетерпимістю, що виявляється у формі агресивного націоналізму та етноцентризму, дискримінації меншин і ворожого ставлення до них, а також іммігрантів та осіб, що за своїм походженням належать до іммігрантів - це мова ворожнечі (або мова ненависті).

Явище «мови ненависті» має певну лінгвокультурну історію. Так, уперше в країнах пострадянського простору про нього заговорили у 2006 році, посилаючись на книгу В. Клемперера «Мова Третього рейху. Записна книжка філолога». Але події 2014 року змінили психолінгвістичну та лінгвокультурну парадигму «мови ненависті».

Жертвами мови ворожнечі можуть бути не тільки люди, які належать до інших етносів і рас, а й багато інших соціальних груп: інваліди, люди похилого віку, мігранти, представники нетрадиційної сексуальної орієнтації тощо.

Толерантне ставлення до іншої особистості передбачає визнання і розуміння того, що вона має право бути іншою, відмінною, з іншими переконаннями, цінностями, культурою, відмову від силового нав'язування ідей, наскільки б правильними та хорошими ці ідеї не представлялися.

Отже, гендернотолерантна мова розглядається як така, що сприяє свідомому, терпимому ставленню до учасників міжособистісного спілкування. Гендерна толерантність як діяльність є запорукою успішної комунікації в конфліктогенному середовищі та запобігає соціокультурній напруженості.

Список джерел:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр "Академія", 2004. 344 с.
2. Бондаревська І. Гендер як категорія теоретичного аналізу. Гендерні студії: освітні перспективи (навчально-методичні матеріали). Київ: ПІД "Фоліант", 2003. 80 с
3. Малахова О. А. Теоретико-методологічні засади гендерної експертизи підручника / О. А. Малахова, О. А. Марущенко, Т. В. Дрожжина, Т. В. Коробкіна // Експертиза шкільних підручників : інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навч. закладів [посіб.] / за заг. ред. О. М. Топузова, Н. Б. Вяткіної. – К. : Педагогічна думка, 2016. С. 48–56.
4. Мотуз Т. В. Гендерна толерантність як соціально-психологічний аспект. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 8. С. 361–369.
5. Семенюк С. П. Формування словотвірної системи іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. Наук. Запоріжжя, 2000. 20 с. URL: <http://disser.com.ua/contents/6621.html>].
6. Російсько-український словник. т. 2. За ред. А. Кримського. вип. 1 (З–К). – К.: ДВУ, 1929; вип. 2 (Л–Намыкивать) – К.: УРЕ, 1932; вип. 3. (Намыл–Нять), – К.: УРЕ, 1933. URL: https://r2u.org.ua/data/other/r2u_projects.pdf
7. Чуєшкова О. В. Реалізація стратегії статевої нейтралізації в Інтернет-дискурсі / О. В. Чуєшкова // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 40. том 1 С.123 -126.